

Var på din vakt mot rovtidskrifter!

För att en publikation ska betraktas som vetenskaplig måste den ha genomgått referentgranskning, det vill säga bedömning av sakkunniga. Efter denna kvalitetskontroll blir forskningsresultaten tillgängliga för forskarsamhället och byggstenar i den vetenskapliga kunskapsbasen. En del publikationer populariseras för en bredare allmänhet. Forskarsamhället och de seriösa vetenskapliga tidskrifterna bär ett stort gemensamt ansvar för att de resultat som publiceras är tillräckligt väl underbyggda.

På senare år har ett mycket beklagligt fenomen – rovtidskrifter – brett ut sig inom den vetenskapliga publicistiken. Med rovtidskrifter menas tidskrifter som mot betalning publicerar forskningsresultat utan föregående adekvat referentgranskning. En längre definition av verksamheten lyder: den prioriterar egenintresse på bekostnad av vetenskap och karakteriseras av falsk eller missledande information, avvikelser från god redaktörs- och publikationssed, frånvaro av transparens och användning av aggressiv och godtycklig rekryteringspraxis.

Problemet är inte nytt. Det uppmärksammades redan 2010 av den amerikanske bibliotekarien Jeffrey Beall, som myntade begreppet predatory publishing. Han upprättade en förteckning över tusentals predatory journals som han misstänkte ägnade sig åt oseriös utgivning. De kriterier Beall ställde upp för att ett förlag eller en tidskrift

skulle utpekas har sedermera kritiserats, men det råder ingen tvekan om han var ute i ett angeläget ärende.

Hur känner man igen en rovtidskrift? Det är i allmänhet fråga om en open access-tidskrift, som påstår sig använda referentgranskning (det finns förvisso också många seriösa open access-tidskrifter), men granskningen är antingen inadekvat eller obefintlig. En rovtidskrift publicerar gärna alla artiklar som författarna är villiga att betala för, men kan till en början dölja information om de exakta kostnaderna för publicering. Andra kännetecken är att kontaktinformation ofta saknas och att det kan vara svårt att få kännedom om redaktionens sammansättning. Tidskriftens namn kan påminna om ansedda, seriösa tidskrifter. I de artiklar som publiceras tenderar ett stort antal grammatiska och andra språkliga fel att förekomma. En rovtidskrift försöker aktivt värva skribenter med inviter som är avfattade i en överdrivet smickrande ton. Många rovtidskrifter erbjuder forskare att skriva en översikt över ett valfritt ämne eller att väljas in i sin redaktionskommitté.

Hur ska man undvika rovtidskrifter? Eftersom syftet med rovtidskrifterna är att få in pengar, kan man utgå ifrån att en tidskrift som inte tar betalt för att publicera inte är en rovtidskrift. Det gäller ändå att vara på alerten eftersom många rovtidskrifter försöker dölja de avgifter de tar ut av författarna. En del seriösa tidskrifter kan också ta

ut en avgift för publicerad sida, men då anges detta tydligt. Forskare i vårt land har god hjälp av webbplatsen Publikationsforum (<https://julkaisufoorumi.fi/sv>), som upprätthålls av de vetenskapliga samfundet och där sakkunniga har indelat tidskrifterna i fyra kategorier (0, 1, 2 och 3). Om tidskriften hör till åtminstone kategori 1 kan man i allmänhet lita på den. I kategori 0 hittas rovtidskrifter, men där påträffas också alldeles seriösa tidskrifter. När det gäller att finna seriösa open access-tidskrifter ger databasen Directory of Open Access Journals (<https://doaj.org/>) god vägledning. Kriterierna för att upptas i databasen är stränga och det är mycket osannolikt att en tidskrift som är listad där skulle vara en rovtidskrift.

De flesta etablerade forskare känner förmodligen väl till fenomenet rovtidskrifter och vet att skydda sig mot dem. Men en oerfaren forskare som traktar efter en snabb granskningsprocess och snabb publicering kan känna sig frestad att vända sig till dessa tidskrifter, kanske i hopp om ökad meritering. Ändå kommer en sådan publikation snarast att uppfattas som en dismerit, som sänker forskarens anseende. Forskare som har svårt att få sina artiklar publicerade i etablerade vetenskapstidskrifter kan också vara lättfångade byten.

Än värre är att ett bristfälligt granskningsystem leder till att otillräckligt underbyggda forskningsresultat och direkt fusk lättare kan slinka igenom. Rovtidskrifterna bidrar därigenom till att skada

vetenskapens anseende i samhället och skapa misstro mot vetenskap över huvud taget. Det blir helt enkelt svårt att veta vad man kan lita på.

Referentgranskningen uppfattas med rätta som den bästa formen av kvalitetskontroll, men också den har sina brister. Det har med tiden visat sig allt svårare att hitta granskare, vilket kanske inte är förvånande eftersom referentgranskning är ett obetalt och tidskrävande arbete. Det finns dessutom sällan garantier för att granskaren är fullkomligt objektiv och neutral. Inställningen hos granskarna kan variera beroende på deras vetenskapliga hemvist eller eventuella konkurrensförhållande till artikelförfattaren. De flesta författare har upplevt okunniga, oansvariga, orättvisa och partiska referenter. Ändå är referentgranskningen, när den är som bäst, en kollegial handling med hjälp av vilken många publikationer har förbättrats avsevärt till både innehåll och form. Miljoner vetenskapsidkare världen över gör genom insiktsfulla och konstruktiva utlåtanden en ovärderlig insats för det vetenskapliga bygget. För de seriösa tidskrifterna är det av största betydelse att systemet med kompetenta referentgranskare upprätthålls och att den enskilda granskaren upplever uppdraget som inspirerande och meningsfullt. Att uppgiften skulle tas över av artificiell intelligens är åtminstone i det kortare perspektivet knappast tänkbart.

Tom Pettersson